

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Børge B. Barløse: Opinionsundersøgelser 1866

Elevtallet i de hjemmetyske skoler

H. Worsøe: Et supplement til Hviding kirkebog 1730-1748

Bjørn Svensson: Helstatens bankpolitik

Boganmeldelser

SEPTEMBER

9 · 1968

44. ÅRGANG

De må indmelde Dem i

Selskabet for Dansk Skolehistorie

Som medlem modtager De *Årbog for Dansk Skolehistorie*. Den er uundværlig for enhver, der ønsker at kende noget til skolens udvikling i fortid og nutid. I år vil den foruden anmeldelser, bibliografi og oplysninger om indsamling af skolehistorisk materiale indeholde ti afhandlinger af meget høj kvalitet. F. eks. skriver *K. B. Andersen* om Højere Forberedelseseksamens tilblivelseshistorie og *L. S. Ravn* om sprogforordningen 1888, »den mest omstridte begivenhed i Nordsløvigs skolehistorie«. Desuden bringer lektor ved Danmarks Journalisthøjskole *Victor Rasmussen* en fyl­dig oversigt over årets skolebegivenheder. Også den må De følge med i – hvert år.

De kan købe årbogen gennem boghandelen (37,50 kr.). De kan også få den gratis ved at indmelde Dem i Selskabet (kontingent 25 kr.). Selskabet har endnu et rest­oplag af årbogen 1967 (1. årgang).

I selskabets styrelse sidder overbibliotekar Aage Bonde, universitetslektor H. P. Clausen, overbibliotekar Robert Hellner (formand), seminarielektor G. Japsen, landsarkivar, dr. Harald Jørgensen, amanuensis Ingrid Markussen, amtsskolekonsulent J. Ingemann Petersen, adjunkt V. Skovgaard-Petersen og overlærer O. Warthoe-Hansen.

Indmeldelse i *Selskabet for Dansk Skolehistorie* sker ved henvendelse til Selskabets kasserer, amanuensis Ingrid Markussen, Solbjergsvinget 3, Birkerød. Medlemskon­tingentet er 25 kr. årligt (for unge under uddannelse samt for pensionister dog kun 15 kr. årligt).

De bør indmelde Dem i dag.

tal med en
HAFNIAMAND
om Deres
forsikringer

HAFNIA
FORSIKRING

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af *Historisk Samfund for Sønderjylland* som selvstændig publikation, koster årligt 22,50 kr. incl. MOMS og gratis tilsendt. Abonnement og enkeltnumre (2,00 kroner stykket plus MOMS og porto, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, tlf. (046) 2 46 83 eller på redaktionens adresse, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis på anmodning.

Skorstensfejermester Fr. Chr. S. Peschcke, Slesvig.

Opinionsundersøgelser 1866

Med henblik på en mulig afstemning indsamlede man i sommeren 1866 en række stemningsrapporter i det sydlige Slesvig; de endte hos departementschef Th. Regenburg, og skoleinspektør Børge B. Barløse, Åbyhøj, har fundet dem i den senere Århusstiftamtmands arkiv og bringer dem her med kommentarer.

I sommeren 1866 nærede man på Haderslevvegnen udbredte forventninger om en afstemning som grundlag for en mulig tilbagevenden til dansk styre. Det fremgår bl. a. af et brev fra professor J. N. Madvig til A. F. Krieger. »Her sværmer alt for en afstemning . . .« skriver professoren, der var på besøg hos broderen, fysikus P. A. Madvig i Haderslev. »Man er så forberedt herpå, at man sognevis har optaget lister over hver gårdmand

og husmand efter hans politiske sindelag, og her spørges ved politisk sindelag kun om dansk eller tysk, det sidste i de to nuancer«¹.

Under fjendtlighederne mellem Preussen og Østrig havde stemningen dog elles været alt andet end optimistisk, og østrigernes afgørende nederlag Sadowa – Königgrätz den 3. juli havde fyldt sindene med alvorlige bekymringer. Det måtte herefter være realistisk at regne med en preussisk annekstion af hertugdømmerne; men samtidig bestyrkedes man i håbet om, at Preussen som en indrømmelse ville gå med til afståelse af dele af Sønderjylland på grundlag af en afstemning efter den franske kejsers ønske².

Nordslesvig var ganske rigtig i de dage en brik i det diplomatiske spil. Den franske regering var til sinds at gøre sin indflydelse gældende, for at de dansksindede slesvigere kunne få mulighed for at vende tilbage til Danmark, og vel søgte Bismarck at smyge »det nordslesvigske forbehold« af sig, men i de sidste dage af juli blev det kendt, at artikel III i fredspræliminærene fra Nikolsburg virkelig underbyggede forventningen om afstemning i »de nordlige distrikter af Slesvig«. Som skyggen kan være synlig før genstanden, sås her den senere paragraf 5 for første gang³.

I denne atmosfære af forstærket diplomatisk beredskab, hektisk brevkorrespondance og ukontrollable rygtedannelser var der ét fremherskende moment: den uundgåelige spænding og uvished om afstemningens geografiske begrænsning. Men netop dette animerede til at holde øje med de politiske og nationale stemninger også længere sydpå. Den franske konsul i Kiel, Valois, bad således de danske førere i Flensborg skaffe pålidelige oplysninger om, hvordan det i givet fald ville gå »i egnene syd for Åbenrå«, og Chr. F. Monrad kunne en af de første dage i august fortælle Regensburg, at den danske regering ikke behøvede at nære betænkeligheder ved at lade afstemningen gå langt sydpå⁴.

Den drivende kraft i arbejdet for at fremskaffe disse oplysninger var efter alt at dømme Gustav Johannsen. Den 13. juli meddeler han selv Regensburg, at han i den sidste tid havde korresponderet ivrigt med sine mange bekendte rundt om i Slesvig. Det indkomne materiale var afleveret til Monrad, og fra denne var det gået videre til Valois⁵. Noget tyder på at konsulen i sine bestræbelser for at drage de danske patrioter ind i billedet har benyttet toldforvalter de la Porte i Holtenau som mellemmand⁶.

1. Madvig til Krieger 1.8.1866, sidstnævntes arkiv (RA).
2. J. Johansen: Oplevelser i Sønderjylland, s. 115 og 117.
3. Viggo Sjøqvist: Peter Vedel II, s. 30f.
4. Monrad til Regensburg 3.8.1866, sidstnævntes arkiv (RA).
5. Sjø. Årb. 1940, s. 233ff.
6. I et brev fra J. C. de la Porte til Regensburg 27.7.1866 (sidstnævntes arkiv) henvises der til »en lille exposé«, som de la Porte har sendt Regensburg. Den findes dog ikke sammen med brevet. De la Porte døde på Frederiksberg 1882.

Men også fra anden side var man agtpågivende over for stemnings-symptomerne i Sydslesvig. Den 3. juli erfarede Jules Hansen i Berlin, at en politiembedsmand ved navn Goldheim skulle rejse til Kiel og stille sig til rådighed for overpræsident Scheel-Plessen. Hans opgave skulle bestå i at ordne politiet og skrive beretninger om stemninger og partistillinger i her-tugdømmerne⁷.

Imidlertid kunne man fra dansk side skaffe sig informationer ad flere kanaler end de allerede nævnte. Gustav Johannsen oplyser i det før nævnte brev til Regensburg, at han er trådt i forbindelse med politidirektør Hertz, og at han på dennes opfordring har været ved at organisere et opdagelses- og efterretningskorps for Slesvig i samarbejde med skorstensfejermester Peschcke⁸.

At de to trofaste våbendragere for danskheden har haft kontakt med hinanden, turde være sikkert nok. Degn H. M. Tofte, der øjensynlig er vel underrettet, beretter den 18. juli for fængselspræst Vilh. Munck, at Johannsen – i hvem Tofte ser »den eneste rigtige til de sager« – har været i Slesvig og truffet Peschcke, just som denne gennem en udsending fra Scheel-Plessen var blevet bedt om at give samme udsending oplysninger om stemningen blandt folk. Peschcke var tillige bleven spurgt, om han i andre byer kendte lignende mænd, og der blev i samme forbindelse hen-vist til en liste, som han kunne godkende⁹.

Ifølge denne fremstilling har Peschcke haft en central placering i be-stræbelserne for at komme til klarhed over de herskende stemninger i Angel og Sydslesvig. Dette kan ikke undre. Friedrich Christian Samuel Peschcke var født i Sønderborg den 23. november 1808 som søn af den fra Tyskland indvandrede Carl Ludwig Peschcke og Anna Lehne. I 1835 havde han ægtet Anna Christine Maibøl fra Sønderborg, og idet han fort-satte sin fars og morfaderens metier, blev hans virkefelt som skorstens-fejermester Slesvig by. Hans to yngste søstre havde i øvrigt også deres hjem i Slistaden, og andre af hans søskende var bosat i Sønderborg, Flens-borg og København.

I årene mellem krigene var Peschcke ubestridt den dansksindede mi-noritets førstemand i byen. Han beklædte en rådmandspost og var tillige en nær ven af politimester Aug. Jørgensen, der betegnede ham som en

7. J. J. Hansen: En correspondents dagbog, 1872. Meddelelsen bekræftes af Goldheim's instruks, der findes i overpræsidentens arkiv (Landesarchiv, abt. 59³, nr. 115).
8. Sjy. Årb. 1940, s. 235. – Politiinspektør Martin Hertz (1817–1879) – den første chef for Københavns opdagelsespoliti – var i en periode 1864 feltpoli-timester ved den aktive armé og chef for dennes efterretningsvæsen.
9. Degn H. M. Toftes breve, udg. af H. F. Petersen, Sjy. Årb. 1957 (brevet til Munck, s. 71f.).

uplettet, uegennyttig karakter og priste ham for urokkelig troskab og selvstændighed mere end for parlamentarisk dygtighed¹⁰. Han nød i øvrigt almindelig agtelse også uden for sine meningsfællers kreds – vistnok alene i kraft af sin personlige fremtræden og sine karakteregenskaber – men gik naturligvis ikke ram forbi, da lidenskaberne i februar 1864 kom i kog. Straks efter de danske troppers afmarch fra byen blev han suspenderet som rådmand, og under optøjerne blev nogle ruder slået ud i hans hus¹¹. Han deltog i slesvigernes besøg i København i september 1865, ved hvilken lejlighed han bl. a. traf sammen med Regenburg.

I dennes arkiv er bevaret nogle aktstykker, som nærmere belyser de anstrengelser, Peschcke og andre har gjort sig i de julidage, hvor »alt sværmede for en afstemning«. Akterne findes sammen med et antal breve fra borgmester Emil Hammerich til Regenburg, og de er oprindelig tilstillet Hammerich med en følgeskrivelse så lydende:

Slesvig, den 1. august 1866.

Vedlagt har jeg den ære at meddele Deres højvelbårenhed forskellige beretninger om den virkelige stemning i Sydslesvig. Det har i de sidste 4 uger været min eneste stræben at lære befolkningens sande mening at kende, for derudfra at kunne bedømme, hvor og hvilke kræfter vi har her og hvorpå vi kan forlade os, hvis det skulle være nødvendigt.

Da jeg i juli var hos Dem i forsamlingen, sagde De til mig, at hvis jeg fik brug for flere penge, skulle jeg blot skrive, dog ser det jo nu ud til, at der ikke er ret meget mere for os at udrette, og i så fald har jeg også penge nok, det ville dog være alt for sørgelig, om al vor møje skulle have været helt forgæves, så har jeg rigtignok sat mange penge og megen tid over styr til ingen nytte, vær så venlig at lade mig vide, om alle vore forhåbninger virkelig skal bæres til graven, eller om der endnu er håb for os, og jeg vil med glæde arbejde med hvor og så godt jeg kan, hvis jeg kun kunne opleve den lykke igen at blive forenet med Danmark.

Lad nu venligst herrerne i Deres komité læse de medfølgende beretninger, så vil De alle indse, at jeg ikke har brugt for mange penge til sådanne arbejder. Dette skriver jeg ikke fordi jeg ønsker flere penge, nej, for jeg har endnu nok til november, hvis jeg ikke skal foretage videre.

10. Sjø. Årb. 1964, s. 186.

11. Ifølge svogeren, overlærer H. P. Hansen Grünfeldts beretning, Sjø. Mskr. 1967, s. 30.

Og lev nu vel, højtærede hr. etatsråd, vær hilset fra Deres hengivne
Pesckcke¹².

Men nu selve beretningerne. Holdbarheden i deres argumentation kan givetvis anfægtes; men deres tidskolorit er ægte, og adskillige enkeltheder er uden tvivl relevante for den personalhistoriske forskning. Derfor bringes de i uforkortet og ordret gengivelse, idet jeg dog skal forudskikke den bemærkning, at det drejer sig om en afskrift, som Hammerich øjensynlig har ladet foretage:

Oversigt

over en af undertegnede foretaget rejse i Gottorp og Hütten amter i den for tiden herskende stemning.

Fra Slesvig til Flækkeby og Holm og derfra til Gyby, Esbrem, Wolfskrug, Hummelfeld, Hütten, Ascheffel, Saar, Brekendorf, Over- og Neder-selk.

Som meget loyal i ovennævnte landsbyer må betragtes hr. bondefoged Mewes i Flækkeby og gårdejer Tiedje sammesteds, såvel som de øvrige indbyggere i denne landsby med undtagelse af højst 2, som ligger under for den konstituerede herredsfoged Lübbe's indflydelse og gererer sig preussisk annexionistisk, som under de nuværende forhold heller vil være danske end preussiske, og som ved en eventuel afstemning med sikkerhed kan antages at ville stemme for Danmark. Til den sidste kategori må også navnlig og hovedsagelig henregnes indvånerne i Gyby, Esbrem og Wolfskrug. Gårdejer Detlef Peters i Hummelfeld må regnes for loyal, de øvrige indvånere i denne by ser det gerne og ville med glæde hilse stunden, hvis de først igen befandt sig under Danmark.

Beboerne i Saar og Brekendorf er meget loyale og har altid været bekendt som sådanne. Navnlig gårdejer Hensen i Grevensberg og gårdejer og gæstgiver Reimers i Brekendorf må fremhæves som ivrige tilhængere af Danmark.

I Over Selk må navnlig gårdejer Matzen fremhæves som meget loyal. Som bekendt udmærkede han sig ikke blot under sidste krig ved det danske militær, men har også vist sig overmåde loyal mod danske og faldne krigere.

Ligeledes må gårdejer og gæstgiver Lasfenger(?) anerkendes som loyal og indvånerne i denne by for det danske scepter.

Stemningen blandt beboerne i hele Hütten må siges at være over al forventning god, så at Danmark ved en eventuel afstemning ville sejre

12. Emil Hammerich (1801–1877) var borgmester i Haderslev 1851–1864. Det er ikke klart, hvad P. sigter til i slutningen af brevet, men Hammerich, der efter krigen var bosat i København, var formand for »Komiteen for trængende slesvigeres understøttelse«. Den afsluttede sin virksomhed i 1871.

eclatant, ligesom de kun følger sig efter det preussiske tryk med stor harme.

Fra Slesvig til Lyrskov, Arnholt, Friedrichsau, Eigenwille, Jybæk, Skovby, Husby, Store og Lille Danevirke.

Som meget loyal må her betegnes kromanden Bartelsen i Lyrskov så vel som gårdejer Hensen i Jybæk, og navnlig og især må kromanden Jürgen Hagge og dennes fader i Husby fremhæves, ligesom også kromanden Langholz i Store – og kromanden Ehlers i Lille Danevirke er loyale folk. Indvånerne i ovennævnte byer og navnlig landsbyerne Husby og Skovby er alle meget loyale folk og holder fast ved Danmark, så at man i dem næppe træffer én eneste mand, der er Preussen venligsindet.

Fra Slesvig til Moldened, Kaleby, Fysing, Geel, Brodersby, Goltoft, Ketelsby, Hestoft, Ulsnæs, Gundeby, Kius, Borne og Egenæs.

Som meget loyale kan her anbefales hr. sandemand Hamann i Moldened og gårdejer Fr. Petersen sammesteds, såvel som hr. sandemand Claus Petersen og Nissen i Brodersby og Jürgensen sammesteds.

I Goltoft må kådner Agger og i Ulsnæs gårdejer Holländer anses for loyale. Indvånerne i førnævnte landsbyer var rigtignok tidligere temmelig stærkt Augustenborg'sk farvet, men vil nu for alt i verden hellere blive danske end preussiske undersåtter, hvad der ligeledes er tilfældet med landsbyerne Hestoft, Gundeby, Kius, Borne og Ketelsby. I Egenæs er gårdejer Hansen og dennes fader, aftægtsmand H. H. Hansen samt ikke mindre aftægtsmand Detl. Jacobsen sammesteds meget loyale.

Fra Slesvig til Tolk, Vedelspang, Katbæk, Boholt, Holmølle, Strukstrup, Blæsbjerg, Sønder og Nørre Farensted, Bøglund, Øvre og N. Stolk og Isted.

I Tolk må gårdejer Lorenz Rasch anses for loyal, ligesom også møller Carlsen i Vedelspang er bekendt som meget loyal. Indvånerne i disse byer er kendt som tidligere Augustenborg'sk, men er nu helt igennem preussenfjendtlige og vil hellere stå under det danske end det preussiske regimente. På samme måde forholder det sig med landsbyerne Katbæk, Boholt og Holmølle, og i sidstnævnte bor møller W. Scheel som ivrig dansker. I Strukstrup er hr. sandemand Detlef J. Lassen og gårdejerne Ed. Møller og Hinrichsen meget loyale, ligesom også kromanden Vogel [samt] smeden og hjulmanden [der], må betragtes som loyale. De øvrige indvånere i denne landsby har altid været mere danskvenlige end Augustenborg'ske, og navnlig er de det preussiske meget ugunstig stemt. I Ølsby er hr. regnskabsmand Joh. Callsen meget loyal, og ligeledes gårdejer Jepsen i Ølsby-skov. Indvånerne i denne landsby ønsker hellere at stå under dansk end under preussisk scepter. Det samme gælder også om Sønder og Nørre Farensted og Bøglund. I landsbyen Øvre og Nedre Stolk må kromanden Buchwald Hansen, aftægtsmand Peter Jensen og gårdejer Callsen betegnes som meget loyale, mens de øvrige indvånere jo før jo hellere ønsker at blive forenet med Danmark. I Isted må kromanden Schöning og smed Ja-

cobsen anses for loyale, mens de øvrige beboere intet inderligere ønsker end at se de tidligere forhold genindført.

Herved er navnlig at bemærke, at indvånerne i de nævnte byer med liv og lyst hænger ved deres tidligere embedsmænd og ønsker disse tilbage med længsel. Dette gælder hovedsagelig og især om Arns og Treja herred, hvor den så overmåde afholdte hr. herredsfoged, kancelliråd Knudsen savnes meget, hvorfor indvånerne over for undertegnede med tårer i øjnene ikke blot taler rosende om kancelliråden, men ville hilse dennes tilbagekomst med glæde¹³.

Det samme gælder også om St. Michaelis landsogn i nævnte herred, hos den meget agtede og ærede hr. pastor Hjort¹⁴. Selv i Slesvig by har den anskuelse i det sidste års tid banet sig vej, at hr. borgmester og justitsråd Jørgensen ikke alene har været en dygtig borgmester, der har villet byens sande vel, så at han fortjener at fremhæves frem for alle tidligere og nuværende borgmestre, men at der er vederfaret samme hr. justitsråd Jørgensen stor uret. Størstedelen ønsker ham igen tilbage.

Ganske vist hæver der sig enkelte røster såvel i byen Slesvig som på landet, der prædiker den preussiske annexion – det gælder navnlig om nogle godsejere, der forfølger en materiel interesse deri, som f. eks. Steindorf i Grumby, v. Gersdorf i Farensted etc. – men disse står dog i almindelighed isoleret.

Petersen¹⁵.

Slesvig, den 18. juli 1866

En anden hjemmelsmand udtaler følgende:

På min sidste forretningsrejse gennem Midt- og Nordangel, hvor jeg havde til opgave at sondere den stedlige befolknings stemning bedst muligt, er jeg i sammenligning med tidligere erfaringer i politisk henseende kommet til det resultat, at navnlig i Midtangel, hvor den Augustenborgske agitation havde fundet en frugtbar jordbund og også var blevet drevet med et vist resultat, var stemningen blevet en ganske anden og havde taget en retning, som jeg i høj grad har glædet mig over.

Navnlig befolkningen i byerne Skjødstrup, Torsted, Vakkerød, Bøl,

13. Harald Knudsen (1823–1891) blev i 1869 borgmester i København.

14. Pastor B. C. Hjort (1830–1911), sognepræst i Lyksborg 1859–63, derefter – indtil februar 1864 – i St. Michaelis. Senere provst for Vinding-Gudme herred på Fyn.

15. Hvem den virkelige ophavsmand til foranstående beretning er, vides ikke. Gustav Johannsen omtaler i breve til Regensburg fra juli og september 1865 en kontorist Petersen i Slesvig som en mand, der bl. a. stod i forbindelse med kredse, der gerne ville have deltaget i fællesrejsen til København samme år.

Maarkær, Kønholdt, Satrupskov, Tingskov, Sterup, Ahneby, Adsbøl, Esgrus, Nisvraa, Stangled, Wippendorf og Ravnkær må fremhæves i henseende til sindelagsændring, og i dem må i særdeleshed betegnes som loyale: kådner og hjulmand A. Lorenzen i Sørupskov, kådner og væver Johannsen i Tingskov, kådner P. Henningsen i Ahneby, A. Hübbener i Stangled, hjulmager Lembeck i Wippendorf, gæstgiver Osterwald i Ravnkær samt aftægtsmand Hansen sammesteds osv. Som helhed er beboerne i denne og alle andre byer i Midtangel preussisk-fjendtlige, ja man kunne sige, at de nærer et dødeligt had til Preussen og det preussiske regimente. Navnlige de nævnte byer er kommet til den overbevisning, at de er blevet bedraget, at håbet til den selvstændighed, man har stillet dem i udsigt under Augustenborgeren, kun har været et fantom, hvis virkeliggørelse nu ligger uden for mulighedernes grænse. Dette folk, der nu vågner af sin drøm, som før levede og blev opdraget i velstand, frihed, retfærd og orden under Danmarks milde scepter, føler sig nu ikke hjemme i det store Tyskland .....
..... og nu ser de, at de kaster sig i trældommens arme¹⁶.

Offentligt i værtshusene, hvor få eller mange er sammen, hører man dem kappes i lovprisninger af Danmarks forud så gode regimente, statens orden, embedsmændenes humanitet, sprogreskripterne alene undtaget ønsker man de tidligere forhold tilbage, og der er næppe nogen, der ved sådanne lejligheder vover at påstå det modsatte for ikke at fortørne selskabet eller sine bordfæller. Ved sådanne lejligheder, som jeg ofte har haft, er jeg bestandig fra mange sider blevet spurgt, om jeg ikke troede, at vi igen skulle komme under Danmark, og den umiskendelige glæde, der ytrer sig ved blot den ringeste trøst, frembyder et sikkert bevis for, hvilken retning stemningen har taget. Ved en eventuel afstemning for Danmark eller Preussen kan der ikke herske nogen tvivl om, at Danmark ville gå af med en eclatant sejr selv i Midtangel.

I det nordlige Angel, hvor jeg har rejst fra Veas til Kuhmerk[?], Ulstrup, Bogholm, Langballe, Rauheck[?], Foldbro, Grimmerup, Hodderup, Bønstrup, Grumtofte, Unnevad, Dollerup, Nordballe, Lille Kværn, Nybølfeld, Hatlund, Skærtsbjerg, Stenbjerg, Kværn, Nykirke til Gelting, er forholdet et ganske andet. Her var stemningen altid rolig og loyal og har med få undtagelser aldrig været Augustenborgsk, også her er hadet til det preussiske styre naturligvis stort, fraset de ganske enkelte preussisksindede, der i øvrigt mest findes i byerne Kværn og Stenbjerg, ellers er beboerne i de nævnte byer énstemmigt for den snævre tilknytning til Danmark. Som særlig

16. En linje i teksten er her ulæselig som følge af slid.

loyale folk har jeg der lært at kende gårdejer Brunhest[?] i Langballe, gårdejer Peter Tramsen i Rauheck og Lassen, såvel som mejerigårdsejer Berendsen i Foldbro, gårdejer Mathiessen i Grimmerup, gårdejer Schwensen i Bønstrup, gårdejerne H. Henningsen og Lorenz Callsen i Unnevad, gårdejer Bötcher og dennes sønner i Hatlund osv., kun meget få Augustenborgere finder man der, og lige så sjældent finder man der portrættet af den formentlige befrier, det sidste får man kun at se i fjerne kroge af husene.

Indbyggerne i de nævnte byer og de mellem dem liggende mindre kådnere og inderster træder ofte frem med deres danske sympatier og nærer ingen sky for at udtale deres ønsker i denne retning.

Ved udsigt til en snarlig rekruttering i hertugdømmerne ville den talrige udvandring til Danmark af unge folk levere det klareste bevis for, hvor disse håber at finde deres naturlige beskyttelse. Jeg og tusinder med mig vil af vort ganske hjerte ønske, at Danmark ser væk fra den forførte befolknings vildfarelser og undlader at sanke gloende kul på vort hoved.

Hvis det skulle behage det algode forsyn at lede forholdene således, at det blev overladt til folkets frie valg at stemme sig til Danmark eller Preussen, så vil der efter de seneste erfaringer ikke være nogen tvivl om, til hvilken side flertallet af stemmer ville hælde, og den samme befolkning, som i begyndelsen i det mindste delvis har skreget »Los von Dänemark!« vil sikkert ingen sinde mere mærke tilbøjelighed dertil.

Fra en anden korrespondent:

Efter at jeg har afsluttet en forretningsrejse i det sydlige Slesvig og navnlig besøgt følgende byer, nemlig:

den 10. juli: Lottorf, Boklund og Krop.

den 11. juli: Owschlag, Ramsdorf, Duvenstedt.

den 12. juli: Rendsburg, Arenstedt, Fockbek, Dorbeck, Schulp og Nübel.

den 13. juli: Seemühlen, Rendsborg, Büdelsdorf og distriktet Cluven-sick,

kan jeg ikke undlade at bemærke, at jeg har fundet stemningen i befolkningen helt anderledes, end man ville slutte ud fra de rigtignok insererede avisreferater. Jeg tager næppe fejl, når jeg i overensstemmelse med sandheden forsøger at skildre denne stemning for hele Sydslesvig med undtagelse af Ejdersted i følgende omrids, og dette så meget mindre, som jeg selv er en født slesviger og har tilbragt den meste tid af mit liv i Sydslesvig og Holsten.

Det lader sig jo ikke nægte, at stemningen for Augustenborgeren

har været forceret til højder, der er mere end svimlende, og lige så lidt, at det hele røre var af kunstig natur, og at det netop derfor også måtte briste ved et alvorligt sammenstød, og dette har vist sig, thi hos fornuftige folk hører man ingen gentagelse af de klager, der tidligere blev udstødt mod det danske regimente. Klagen over sprogreskriptet kommer isoleret til udtryk hos færre intelligens-personer, og efter at man nu ser alternativet: preussisk eller dansk i øjnene, lyder befolkningens svar overalt som med én mund: hellere, meget hellere dansk, ja de intetsigende forsøg på at besmykke, hvad der er sket, viser kun alt for tydeligt, at man skammer sig over at have været med til at skubbe vognen i grøften. Men endnu tydeligere viser frygten for den preussiske militærtjeneste og den beregning, hvormed man i vide kredse prøver at unddrage sig den, at den for Augustenborgeren kunstigt frembragte begejstring ikke er gået i arv til den, der har fortrængt ham, nemlig Preussen.

Lige så bravt, som man nu tilstår, at man under ingen omstændigheder mere skal vente den såkaldte hertug, ja at noget sådant nu ikke engang ville være ønskeligt længere – lige så umiskendeligt findes der et bundløst preusserhad overalt, hvorfra kun de få danner en undtagelse, som på grund af deres stillinger er blevet til viljeløse redskaber for det preussiske styre eller som gør sig forhåbninger i kraft af egoistiske og egenkærlige formål. Mod huset Glücksborg har ingen indvendinger, selv om mange, der er i stand til at tænke, dadler hertug Carls adfærd, derimod står huset Augustenborg i et usaligt omdømme¹⁷. Trods de preussiske sejre og bestræbelser frygter man ikke at blive preussiske, langt snarere håber man at blive danske, hvad hertugdømmet Slesvig angår.

I Rendsborg syntes sympatierne for Preussen at vokse, måske på bekostning af de danske, men dette forekommer kun unaturligt og uholdbart, idet de første bæres af individer, der – fordi netop de har været de ivrigste forkæmpere for Augustenborgerne – ingen agtelse besidder, f. eks. den berygtede advokat Vendt, den bekendte advokat Wiggers, den tidligere friskaremand, skriver Ramme, der for tiden forestår toldkassererens forretninger etc. etc. Skulle jeg fremhæve folk på grund af deres loyalitet, skulle det være hele landsbyen Duvestedt med dens bondefoged Timann, i hvilken kun gæstgiver Struck er farlig, endvidere i Rendsborg kommerceråd Lindberg og i Nübel den tidligere sandemand Bock, men bag disse står i Lottorf bondefoged Tams, i Krop arbejderne Sendel og Schmidt, i Ramsdorf Frans Kruse, i Arenstedt bommanden Goos og på Cluvensick

17. Hertugen, der var Christian 9.'s ældre broder, havde lagt slesvig-holstenske sympatier for dagen.

slusepasseren Mertz. I Rendsborg har advokat Helmke aflagt trokabseden til Hans Majestæt, og i Büdelsdorf har bondefogeden og Dbmd. Kobrock tidligere optrådt dansk. Man siger dem nu udelukkende preussiske sympatier på.

Den 22. ds. foretog jeg en rejse til Tønning og Ejdersted. Her blæste der en anden vind, og man syntes endnu med sikkerhed at regne med, at Augustenborger-svindelen skal dukke frem igen. De meget velstående marskbeboere har intet sat til under krigen, men snarere haft gevinst af den. De er vant til at klare sig overalt med deres trods og deres penge, kender intet til intelligens eller tolerance, og ombytter let frygten for fremtiden med friheden til at skråle Slesvig-Holstensangen og til at bære barnagtigt fjas af kulørte bånd og farver til skue sammen med deres vejvisere og heste.

Borosia Todt¹⁸.

Flensborg, den 26. juli 1866

En uges tid efter modtagelsen sendte Hammerich hele materialet videre til Regensburg med en kort følgeskrivelse, hvori han stillede sig lidt forbeholdent til perspektiverne: »Hans – Peschkes – udtryksmåde er ikke ganske tydelig, men sammenholdt med bilagene må jeg dog antage, at hans tillid er stor, dersom afstemning skulle blive afholdt i den sydlige del af S[lesvig]¹⁹.

Et direkte svar fra Regensburg kendes ikke; men han har nok kunnet nikke bifaldende til denne betragtning. Just i de samme dage udformede han som rådgiver for regeringen sin bedømmelse af danskhedens styrke. Vi ved, at hans memorandum er udarbejdet før 15. august. Heri siger han ganske vist, at en afstemning over *hele* Slesvig ville give et gunstigt udfald; men dette havde jo, efter at ordlyden af art. III var blevet kendt, kun teoretisk interesse, og ved en zonevis afstemning fandt han, at det sydlige bælte kunne blive tvivlsomt²⁰.

Dette synspunkt blev for så vidt taget til efterretning; thi i regeringens memoire af 15. august var Sli-linjen opgivet til fordel for en linje syd om Flensborg-Tønder. Det sydligste Slesvig var dermed definitivt ladet ude af betragtning, og departementschef P. Vedel præciserede i sine »konfidentielle motiver« af samme dato udenrigsministeriets synspunkt derhen, at Flensborglinjen i og for sig var den, der bedst stemte med de nationale forhold og tilfredsstillende Danmarks vigtigste interesser²¹.

18. Her er åbenbart tale om et dæknavn. Borussia = Preussen (lat.).

19. Hammerich til Regensburg 8.8.1866.

20. Aage Friis: Det danske program for Nordslesvigs genforening med Danmark 1866, Tilskueren 1919, mere udførligt i sammes: Det nordslesvigske spørgsmål 1864–1879 I, s. 266ff., jfr. Viggo Sjøqvist: Peder Vedel II, s. 31.

21. smst.

De afstemningsreferater, Peschcke med en prisværdig energiudfoldelse formidlede, kom altså ikke til at influere på sagens forløb. De kom ikke længere end til arkiverne. Når de nu – ca. 100 år senere – hentes frem til beskuelse, er det let at få øje på deres mangler. De er meget summariske og kan ikke siges fri for ønsketænkning. De står jo f. eks. i påfaldende modstrid med de valgresultater, der kom til at foreligge ved rigsdagsvalgene året efter²².

Men som tidsbillede fortjener de opmærksomhed, og de supplerer trods alt vor viden om, hvordan man tænkte og følte i kredse, som stod i direkte forbindelse med de sydligste egne af landsdelen. *Børge L. Barløse.*

22. Afstemningen i Slesvig ved valget til den nordtyske rigsdag den 12. februar 1867, udg. af Den danske Folkeforening.

Elevtallet i de hjemmetyske skoler

Inden for det hjemmetyske skolevæsen har man i de seneste år kunnet iagttage en stabilisering i det samlede elevtal og samtidig en vigende tilgang af elever på første klassetrin. Forklaringen ligger deri, at de forholdsvis store årgange nu befinder sig i de øverste klasser. De elever, der begyndte i 1957, går nu i 3.g., og de elever, der kom i skole i 1959, går dels i sidste realklasse og dels i den særlige 10. klasse, som er indrettet i forbindelse med efterskolen i Tinglev. Denne klasse blev første gang talt med i 1966; den besøgte da af 14 elever, året efter var det 24 og i indeværende år 29.

Det tyske gymnasium har haft en god tilgang i de senere år. I 1966 havde det 126 elever, 1967 136 og i indeværende år 151.

Den almindelige centraliseringsbestræbelse gør sig også gældende indenfor mindretallets skolevæsen. I årets løb er skolerne i Sønder Vilstrup, Skovby i Løjt sogn, samt Vilsbæk i Holbøl sogn blevet nedlagt. Eleverne fra disse skoler undervises henholdsvis i Haderslev, Åbenrå og Tinglev. Fremgangen for disse skoler hænger til en vis grad sammen med disse ændringer. Der er herefter ialt 26 skoler, hvoraf gymnasiet i Åbenrå og den 10. klasse i Tinglev indtager en særstilling.

I den forhåndenværende skolebygning i Sønder Vilstrup er der indrettet en børnehave; dermed er antallet af børnehaver nået op på 25, og det svarer således på det nærmeste til antallet af skoler. I børnehaverne har der været en fremgang fra 565 til 585 børn.

På side 281 bringer vi dels en oversigt over antallet af elever på 1. klassetrin i de sidste 11 år sammenholdt med det samlede elevtal og dels en oversigt over forskydningerne ved de enkelte skoler i de sidste 3 år.

Elevtal i de hjemmetyske skoler 1957–1968

	Antal skoler	Elever i 1. klasse	Samlet elevtal
1957	30	158	1115
1958	30	162	1196
1959	31	191	1298
1960	29	190	1376
1961	29	166	1474
1962	29	168	1519
1963	29	184	1594
1964	29	166	1632
1965	28	156	1632
1966	29	156	1637
1967	29	143	1654
1968	26	137	1648

Hjemmetyske skoler i tal 1966–68

	Samlet elevtal			Elever i 1. klasse		
	1966	1967	1968	1966	1967	1968
1. Tysk gymnasium	126	136	151	—	—	—
2. Åbenrå	167	166	175	12	13	11
3. Haderslev	118	122	128	12	7	10
4. Sønderborg	128	127	126	7	10	8
5. Tønder	238	237	232	15	8	18
6. Tinglev	190	186	214	11	13	14
7. Broager	29	28	24	3	4	1
8. Brunde	31	32	34	7	6	5
9. Bylderup	14	16	15	2	4	3
10. Burkal	61	72	60	10	15	3
11. Felsted	34	33	30	4	4	1
12. Gråsten	44	52	53	7	9	7
13. Højer	59	57	48	7	3	5
14. Jejsing	26	22	26	3	2	7
15. Jyndevad	14	14	17	3	1	4
16. Løgumkloster	50	40	44	8	3	6
17. Nordborg	29	36	36	8	7	5
18. Nr. Løgum	23	25	23	6	5	3
19. Øster Højst	25	21	23	4	1	6
20. Østerterp	14	21	20	2	7	—
21. Padborg	13	18	16	4	6	—

22. Ravsted	69	62	56	3	5	6
23. Skovby**)	23	11	–	3	2	–
24. Sæd	15	15	15	4	1	3
25. Sommersted	39	32	31	6	–	5
26. Sønder Vilstrup*)	8	8	–	2	1	–
27. Uge	21	22	22	2	2	6
28. Vilsbæk**)	15	19	–	1	4	–
29. 10. klasse Tinglev	14	24	29	–	–	–
	1637	1654	1648	156	143	137

*) Sønder Vilstrup skole nedlagt 1. 10. 1967.

**) Skovby og Vilsbæk skoler nedlagt 1. 8. 1968.

Et supplement til Hviding kirkebog 1730-1748

Den 30. september 1739 blev der udstedt en forordning om udskrivning af mandskab til den danske flåde fra Slesvig. Da den gav anledning til uenighed mellem de landmilitære og marinen om, hvilke distrikter, der skulle afgive søfolk, fulgte en ny forordning efter den 4. august 1741, og her præciseredes dette forhold nøje. Det hedder i § 5, at præsterne hvert år – eller så ofte amtmanden finder det nødvendigt – skal indsende lister over samtlige drengbørn i alderen mellem 10 og 14 år med henblik på optagelse i sørullerne.

Systemet fungerede imidlertid ikke altid lige godt, og i 1780 blev det nødvendigt for amtmanden i Haderslev amt at indkalde udskrifter af kirkebøgerne tilbage til 1730 fra en række vestslesvigske sogne for at kontrollere listerne. Således går det til, at der i Haderslev amtsarkiv blev fundet en af pastor J. Ewald den 14. juli 1780 af kirkebogen ekstraheret »Fortegnelse paa de i Hvidding Meenighed, Haderslevhuus Amt døbte Dreng-Børn fra 1. Januarij Ao. 1730 indtil den 31.te Decembr. Ao 1769 inclusive«. Listen indeholder fædrenes navne samt sønnernes navne og fødselsår.

Når specielt listen fra Hviding her fremdrages, skyldes det, at den originale kirkebog fra en del af denne periode, nemlig 1730–48, er gået tabt. Bevaret er Hviding kirkebog fra præsterne Thomas Henriksen Weile og Hans Thomsen Weiles tid, 1648–1706, derefter savnes den fra det meste af pastor Clemens Jørgensen Fogs tid, men er atter bevaret fra 1749. Hvornår kirkebogen er gået tabt, vides ikke, men vi kan altså nu fastslå, at den endnu i 1780 fandtes ved embedet. Det nyfundne supplement er udtaget af sin oprindelige plads i Haderslev amtsarkiv og anbragt under betegnelsen Aa.1.a i Hviding præstearkiv på landsarkivet i Åbenrå.

HW.

Storegade 2, Flensborg, nu Union-Bank, fot. o. 1905 med Filiabanken gemt på 1. sal og indgang gennem porten til venstre.

Helstatens bankpolitik

Med udgangspunkt i Nationalbankens jubilæumsværk skriver redaktør Bjørn Svensson, Haderslev, om vanskelighederne ved at føre en bankpolitik, der kunne holde sammen på Helstaten.

Den gamle helstat blev ikke så gammel, at den nåede at vokse sammen til en helhed. De tre store rystelser indtraf 1658, da Danmark mistede sin del øst for Øresund, 1814 da Norge gik tabt, og 1864 med afståelsen af hertugdømmerne. Mens det i 1658 og 1814 var krigslykken, der gjorde udslaget, var baggrunden for 1864 mangelen på indre sammenhængskraft.

Danmark havde målbevidst søgt at få samlet ved sydgrænsen, hvad de ulykkelige delinger af Sønderjylland havde splittet. Lige siden gottorpernes samspil med svenskerne i 1658 havde de danske konger stræbt efter at få fjernet den gottorpske fare, 1721 lykkedes det at få inkorporeret den gottorpske del af Sønderjylland, og 1773 fik man også den gottorpske del af Holsten, idet man mageskiftede med Oldenburg-Delmenhorst, som det oldenborgske kongehus havde arvet et århundrede tidligere. Til erstatning for Norge fik Danmark sidenhen Svensk-pommern, som man overlod til

Prøjsen mod til gengæld at få Hertugdømmet Lauenborg og 2 mill. dalere. Det var en indviklet byttehandel, for Prøjsen måtte først erhverve Lauenborg fra Hannover, men omsider gik puslespillet op, og således blev den sidste brik i den dansk-tyske helstat bragt på plads i 1815.

For at få en sådan stat til at gro sammen, må statsledelsen på den ene side søge at gennemføre den størst mulige centralisering og ensartethed og på den anden side tage vidtgående hensyn til de forskellige landsdeles særønsker og særegenheder. Det lykkedes ikke at finde et egnet balancepunkt, men vanskelighederne var også store. Hvor store, får man et levende indtryk af, når man følger bestræbelserne på at skabe et fælles pengesystem, som man kan studere i det værdifulde tre bindsværk, »Dansk Pengehistorie«, som Danmarks Nationalbank har udsendt i anledning af sit 150 års jubilæum. Værket, der er forfattet af nationalbankdirektør, dr. polit. Erik Hoffmeyer, professor, dr. polit. Svend Aage Hansen, professor Knud Erik Svendsen og universitetslektor, cand. polit. Erling Olsen, kan ikke gøre regning på at blive folkelæsning. Så meget mere grund er der til her at fremhæve den betydning, det grænsepolitiske kapitel har i Nationalbankens historie. Side op og side ned berettes der om kunsten at balancere mellem en central pengepolitik og hensyntagen til hertugdømmernes særlige forhold. I jubilæumsværket er forløbet naturligvis skildret ud fra centralbankens interesser. I det følgende skal vi sammenfatte nogle hovedtræk, set under en grænsepolitisk synsvinkel.

To økonomiske centre dominerede det danske monarki, København og Hamborg, der virkede fra hver sin yderkant af riget. Da Hamborg i 1726 nægtede at tage dansk mønt til den lovbefalede værdi, forbød Danmark cirkulationen af hamborgsk mønt, og samtidig blev der nedlagt forbud mod den gængse indførsel fra Hamborg. Denne økonomiske krig varede til 1736. Dette år oprettedes en privatejet, seddeludstedende bank, »den københavnske assignations-, veksels- og lånebank«, almindeligt kaldet Kurantbanken. I 1773 overtog kongen banken ved at udkøbe aktionærerne, men forsøget på at sanere finans- og pengeforhold ved at erstatte kuranten, der tabte i kursværdi, med en udmøntning af speciedalere, der skulle have fast international værdi, målt som »en uforanderlig sum af Hamburger-banco-penge«, mislykkedes. Landet kunne ikke skaffe sølv nok til en specieomsætning i København, og da man som det første skridt gav Altona en speciebank, blev det ingen succes; Hamborgbanken blev foretrukket.

Imidlertid var statens kasser ene om at modtage sedler i lige kurs med klingende mønt i hertugdømmerne, fordi den forordning, der i 1757 havde ophævet sedlernes indløselighed og gjort dem til tvungent betalingsmiddel, ikke var blevet bekendtgjort i hertugdømmerne. Blandt andet for at staten kunne få sine indkomster fra hertugdømmerne i en stabil sølvvaluta, lykkedes det Schimmelmann at få oprettet en seddeludstedende speciebank i

Altona gældende for »den Herzogthüern Schleswig und Holstein, der Herrschaft Pinneberg, Grafschaft Ranzau und Stadt Altona«. Det var en statsbank, men med løfte om uafhængighed af staten. Som kreditbank fik den ingen betydning, men staten stillede metalfond til rådighed, og da banken skulle henlægge mønt til fuld dækning for de udstedte sedler, holdt specien fint kursen overfor Hamborg banco, og dermed blev hertugdømmernes pengesystem holdt i forbilledlig stand.

Men det var uheldigt, at hertugdømmerne og kongeriget nu kørte med hver sit pengesystem. Det næste skridt blev derfor oprettelsen af en dansk-norsk specialbank i 1791. Det blev en seddeludstedende privatbank, og i dette tilfælde stillede staten ikke sølvfond til rådighed. Tværtimod. Da der i 1799 udbrød en international afsætningskrise, overtog staten størstedelen af den dansk-norske speciebanks sølvfond mod betaling i kurantsedler og satte dermed i realiteten speciebanken ud af spillet; det kongerigske pengevæsen var derefter igen baseret på kurantsedlerne. Kløften mellem kongeriget og hertugdømmerne blev større.

I 1813 fortrød den danske statsledelse. Da krigsinflationen førte til statsbankerotten, gav man den kongelige forordning om pengereformen den 5. januar 1813 følgende indledning: »Da statens hidtilværende pengevæsen er rystet i sit inderste, så have Vi besluttet at bringe orden og fasthed deri tilveje, ved at sætte det på en varig og urokkelig grundvold. Vi have derved tillige fundet det nødvendigt at ophæve forskellen på penge og betalingsmidler imellem kongeriget og hertugdømmerne; en forskel, som på en for begge skadelig måde adskiller dem, og berøver dem den bistand, de ellers vilde og kunde yde hinanden«.

Med dette formål for øje oprettedes Rigsbanken som eneste seddeludstedende bank for kongerigerne og hertugdømmerne, og rigsbankpenge i mønt og sedler blev eneste gangbare betalingsmiddel. Som en foreløbig fundering fik banken en første prioritet i al fast ejendom på 6 procent, og den årlige rente på 6½ procent skulle delvis anvendes til inddragelse af sedlerne, så man kunne slutte med at gøre dem indløselige i sølv.

Hertugdømmerne protesterede omgående imod at få deres gode pengesystem lagt sammen med det dårlige kongerigske som grundlag for et nyt, og statsledelsen måtte bøje sig og foreløbig opgive planen om at ophæve forskellen mellem kongerigerne og hertugdømmerne. I åbent brev af 30. juli 1813 meddelte kongen, at sølv møntfoden straks skal indføres i hertugdømmerne, hvor der jo er sølv mønt i omløb, »og hvorfra gentagne ønsker er ytrede om, at det der må blive eneste lovbestemte betalingsmiddel«; i kongerigerne, »hvor samme øjemed tilsigtes, men ikke lige hastigen kan opnås«, skal de uindløselige rigsbanksedler være tvungent betalingsmiddel. Desuden lovede kongen, at Rigsbanken ville blive omdannet til et privat, nationalt aktieselskab, hvor bankhæftelsesdebitorer får aktieret på lige fod

med frivillige aktiesubskribenter, og at banken vil blive delt i tre selvstændige afdelinger, nemlig en for Danmark, en for Norge og en for hertugdømmerne. Her når vi Nationalbankens jubilæum, for løftet blev indfriet, da Rigsbanken pr. 1. august 1818 gik over til et privat aktieselskab, »Nationalbanken i København«. Den planlagte afdeling i Norge bortfaldt med tabet af Norge, og hertugdømmerne fik i stedet et selvstændigt bankinstitut i Altona til at forestå afviklingen af bankhæftelserne.

Hertugdømmernes hæftelsesdebitorer blev iøvrigt stillet frit; de måtte selv afgøre, om de ville indtræde som hæftelsesaktionærer i Nationalbanken og gøre det gradvis eller straks. Da aktierne blev anset for et dårligt aktiv, valgte de fleste at afvikle; imod forventning blev det efterhånden til gode papirer, og så var der jo en del, der fortrød, men på dette punkt havde de i hvert fald ikke andre end sig selv at bebrejde noget.

Men sagen havde en anden side, den såkaldte tolvmillionsag. Fra hertugdømmerne var der over Altonabanken indgået 12 mill. rbd. til Nationalbanken. Da Nationalbanken ved sin oprettelse overtog en seddelmasse på ialt 31 mill. rbd., var det naturligt at gå ud fra, at de 12 mill. fra hertugdømmerne ikke skulle godtgøres endnu engang fra statens side, men paragraffens formulering gav Nationalbanken juridisk ret til så at sige at kræve de 12 mill. betalt to gange. Sagen endte med et forlig, men det kunne ikke tilfredsstille hertugdømmerne, der ud fra et skatteydernes synspunkt ikke kunne være interesseret i, at Nationalbankens aktionærer blev begunstiget på finansernes, dvs. skatteydernes bekostning. Som professor Svend Aage Hansen konstaterer: »I hertugdømmerne blev afgørelsen betragtet som en grov uret og fremmede i høj grad bestræbelserne for en finansiel løsrivelse fra Danmark«.

Selve bankhæftelsen blev gennemført på forskellig måde i hertugdømmerne og kongeriget, idet byrdefordelingen mellem ejendomsbesidderne og kreditorerne syd for Kongeåen blev gennemført enkelt derved, at ejerne kunne fradrage bankhæftelsen forholdsvis i prioriteterne, hvorimod man i kongeriget havde opstillet nogle mere komplicerede regler om omskrivning og moratorium. Det skulle ikke påvirke balancen mellem landsdelene, men ligningsgrundlaget regnes at have virket til ugunst for hertugdømmerne. Især faldt det dog i øjnene, at man i kongeriget – ved siden af den almindelige lempelse i ejendomsskatterne – fik ret til at fradrage 5/6 af hæftelsesrenten af jorder og tiender i de øvrige ejendomsskatter. I hertugdømmerne fik man ikke dette skattefradrag, og man anså sig derårsag for prægraveret, forfordelt i sammenligning med Kongeriget. Det var millionbeløb, der blev opereret med i agitationen.

Marcus Rubin har søgt at anlægge en helhedsvurdering og er ved at sammenlægge hæftelsesrenten med skatterne nået til det resultat, at hertugdømmernes landbefolkning, som udgjorde 40 pct. af hele monarkiets

landbefolkning, betalt 37 pct. af det samlede beløb af offentlige byrder. Men selv om regnestykket korrekt vil kunne stilles op på denne måde, er nationaløkonomiske regnestykker ét og krænket retfærdighedsfølelse i forbindelse med politik noget helt andet. Når en stat er så løst sammenføjet som den dansk-tyske helstat var, er det vigtigt at undgå at give en landsdel følelsen af, at den forfordeles.

Møntpolitisk var man heller ikke langt fra at forløfte sig. I 1830 skriver C. Dalgas i en amtsberetning fra Ribe amt, at brugen af klingende Hamborger kurant fra hertugdømmerne har udbredt sig over hele Ribe stift, altså næsten over det halve Jylland, og i Østifternes stænderforsamling konstateredes 1838, at kuranten trængte i den grad frem i Jylland, at man tilsidst kunne frygte, at rigsbankregningen ene ville blive gældende på øerne. Først Norge, så hertugdømmerne og derefter gled for en tid en stor del af Jylland uden for det danske valutaområde, så et stadig mindre område skulle bære den for store seddelmængde. Denne uventede udvikling har ikke kunnet undgå at influere uheldigt på rigsbankdalernes pariføring, konkluderer Svend Aage Hansen.

Men efter træarskrigen var kuranten igen trængt tilbage til de sydligste egne. De to slesvigske krige og krisen i 1857 bidrog stærkt til at løsne Jylland af Hamborgs favntag.

Hvor stærkt pengepolitikken skilte vandene nationalt, er filialsagen et tydeligt vidnesbyrd om. Efter at Århus havde fået en filial af Nationalbanken i 1837, meldte også Flensborg sig med filialønsker. Men slesvig-holstenerne gik imod. Da den slesvigske stænderforsamling i 1842 fik forelagt udkast til den veksellov, som var forudsætningen for, at filialen kunne arbejde, slog flertallet bremsen så hårdt i, at regeringen nøjedes med at udstede en særlig vekselanordning for Flensborg by. Advokat Beseler kaldte agent H. C. Jensen, der arbejdede for Flensborgs interesser, for en forræder. Politimesteren i Flensborg forbød demonstrationstog til talsmændene for de to partier i sagen, og da man alligevel gennemførte hyldesttoget til agent Jensen, blev ikke mindre end 40 deltagere idømt bøder.

Slesvig-holstenerne fik afslag på en ansøgning om tilladelse til at oprette en seddeludstedende bank i hertugdømmerne. 1844 åbnede de et bankierinstitut i Flensborg, og 1848 fik instituttet kgl. godkendelse som bank, men i 1852 blev den opløst med et kapitaltab for aktionærerne på 57 pct.

Den omstridte filial i Flensborg, der åbnede 1. maj 1844, holdt derimod skansen lige til 1939, da Nationalbanken overlod den fint placerede bygning til den danske bank Union, men filialbanken blev aldrig det for Sønderjylland, som den burde være blevet. Vekselordningen hindrede den som sagt i at gå uden for bygrænsen. Udlån i fast ejendom kunne der ikke være tale om, da Nationalbanken fandt det slesvigske hypotekvæsen aldeles utilfredsstillende. På seddelområdet var det en hindring, at Nationalbankens

noter ikke gik som tvungent betalingsmiddel i hertugdømmerne, og på møntområdet havde den officielle rigsbankregning ikke formået at fortrænge kurantmønten, hvilket betød, at filialen ikke måtte diskontere vekslere i den gængse møntsort.

Christian VIII veg tilbage for at tage helstatspolitikkenes konsekvenser på møntområdet, og han gik i 1841 ikke videre end til at bestemme, at mønterne skulle angive værdien både i rigsbankpenge og i kurant. Først i 1854 når man det eftertragtede mål at give kongeriget og hertugdømmerne samme mønt; navnet ændres, rigsbankmønt bliver til rigsmønt, rigsbankdaler til rigsdaler, og kuranten standses omsider. Reaktionen kan aflæses i den gamle helstatsmand, kniplingekræmmer Wulffs dagbog: Dette opvækker stor misnøje og forbitrelse, da handelsforbindelser med Hamborg, Altona og Lübeck, for landet så vigtige og uundværlige, derved bliver så vanskeliggjort, og egner slige forføjelser sig slet ikke til at forsone gemytterne og bringe harmoni til veje mellem de forskellige nationaliteter.

Det er for resten vanskeligt at nå til klarhed over den styrke, hvormed den brede befolkning har reageret over for de forskellige økonomiske dispositioner. Tager man f. eks. en bog som G. Japsens fortrinlige oversigt over »Den nationale udvikling i Aabenraa 1800–1850«, står der side 49 om tiden efter 1810: »Vi har ikke bevaret noget vidnesbyrd om, at de følgende års modgang, navnlig på det økonomiske område, skulle have rokket ved Aabenraa-borgernes patriotiske sindelag. Statsbankerotten i 1813 vides ikke at have fremkaldt røre i byen, og den samtidige indførelse af et fælles møntsystem for hele monarkiet faldt jo også helt i tråd med den af alle accepterede bevægelse henimod en dansk helstat«. Men side 55 står der i en kommentar til hertugdømmernes nej tak til den jubilerende nationalbank i 1818, at møntforskellen skabte »et for folkebevidstheden afgørende skel mellem Kongeriget med dets dårlige papirpenge og hertugdømmerne, hvor de gode kurantmønter var det sikre betalingsmiddel«. Side 104 forklarer Japsen, hvorledes den dybestliggende bevægende kraft i den proces, der svækker helstatspatriotismen, er den økonomiske tvedeling af monarkiet. Side 203 finder vi et konkret eksempel, der belyser udviklingen, idet næsten alle Aabenraas handlende boykottede de nye mønter, som Christian VIII så forsigtigt lod sig nøje med i 1841. Og side 211 oplyses, at etableringen af Filialbanken i Flensborg blev besvaret med oprettelse af en forening i Aabenraa, hvis medlemmer forpligtede sig til ikke frivilligt at drive forretning med denne bank og til ikke at tage imod danske pengesedler. Samtidig havde et par hundrede af Aabenraas erhvervsdrivende tegnet sig for den slesvig-holstenske landsbank.

Kan den første opposition ikke så klart eftervises, er der i hvert fald ingen tvivl om, at den efterhånden blev mere end vågen og reagerede meget voldsomt over for beskedne anledninger.

For den økonomiske udvikling i Sønderjylland fik det nationalpolitiske perspektiv i pengepolitikken mærkbare konsekvenser. Medens diskonto- og lånekasser i tiden mellem de slesvigske krige rejste sig trindt om i kongeriget, strandede tilsvarende bestræbelser i Nordslesvig på den hindring, at man i denne landsdel manglede en veksellov, som kunne gøre vekslen til andet end en simpel gældsfor skrivning. Til gengæld var man i Sønderjylland hurtigere end i kongeriget kommet i gang med at oprette sparekasser. I 1855 fandtes i alt 35 sparekasser i Sønderjylland mod 45 i kongeriget, og de var forud for de kongerigske med hensyn til at virke som lånekasser, men der stod kun 5 rdl. 32 sk. pr. indbygger i de sønderjyske mod 11 rdl. i de kongerigske og 17¹/₂ rdl. i de holstenske sparekasser, og de nordslesvigske sparekasser formåede ikke – skønt de formidlede både indskud og udlån – at skabe det pengemarked, landsdelen havde brug for.

Nordslesvig var i kreditmæssig henseende overladt til sig selv. Kieler omslag, Nordtysklands store kreditcentrum for fast ejendom, var tilbageholdende over for Nordslesvig under henvisning til, at obligationerne her ikke udfærdigedes på tysk, vel en udløber af den nordslesvigske aktion i stændersalen for at få dansk retssprog. De hamborgske penge havde heller ikke interesse for denne opgave. København fandt det for vanskeligt at vurdere pantessikkerheden og følte sig fremmed over for hertugdømmets særlige retsregler. Og da sønderjyderne søgte at få adgang til de nyetablerede nørrejyske kreditforeninger, blev de afvist; først da den vest- og sønderjyske kreditforening oprettedes i 1860, blev sønderjyderne imødekommet, men retsreglernes forskellighed gjorde den praktiske betydning ringe.

Da man omsider i København blev klar over den nationalpolitiske betydning, der var knyttet til de økonomiske forhold, viste det sig vanskeligt at finde en form for samarbejdet. Under pengenøden, der fulgte verdenskrisen 1857, lod regeringen stille 50.000 rdl. til rådighed for amtmanden i Haderslev, medens andre 50.000 og antydningssvis mere blev stillet i udsigt, hvis amtsrådet på amtets vegne ville hæfte. Men det nys etablerede Haderslev amtsråd, der var hertugdømmets eneste og ganske uden erfaring, turde ikke indlade sig på det.

Man var altså henvist til privat långivning og karakteristisk nok var situationen i Haderslev amt føleligt skærpet af tre-fire velhaveres død, der bevirkede, at en sum på 3–400.000 rdl. blev trukket bort fra egenen.

Den primitive kreditordning, der har bidraget til at hæmme landsdelen på et tidspunkt, da en ny tid var i sin vorden, står i tydelig sammenhæng med striden mellem nord og syd og den uvisse fremtid. Reaktioner på det økonomiske område fik betydning i den nationale kamp. Man lod sig til dels lede af materielt prægede synspunkter. Men kom i alle fald til at betale for det.

Bjørn Svensson.

BOGANMELDELSER

Jacob Kronika: »Kronika fortæller« – Forlaget Skandia, Flensborg, 172 sider, 37,50 kr. plus moms, indb.

Der er kommet en ny bog af Kronika. Medens tidligere publikationer, bygget på redaktør Kronikas dagbogsblade, har været samlet under en bestemt synsvinkel (Berlins undergang, spillet i fjendens lejr, mødet med kendte personligheder, sydslesvigpolitikken omkring Tysklands kapitulation, lyset i vinduet for dem, der gerne skulle vindes tilbage til det danske), så har Kronika denne gang gjort det dristige, at han har tilsidesat alle sådanne hensyn. Der er intet andet samlende end dette, at det er Kronika, der fortæller. Og det er lykkedes! Til trods for, at man har læst det meste af bogen tidligere i andre sammenhæng, formår Kronika at fængsle læseren, så man ikke standser, før man har læst den til ende. Det er disse antydninger, der hænger i luften, denne sammenknytning af personlige oplevelser og storpolitiske begivenheder, gjort nærværende med inside bemærkninger, forfatterens engagerede skildring af medmenneskers problemer på liv og død – og så betoningen, der slår igennem i denne trængsel af tankestreger, prikker, kursiveringer og ud-råbstegn, det er alt dette, der gør bogen så kronikask, at den kan anbefales enhver, der endnu engang vil gøre sig den fornøjelse at opleve Kronika.

Men kære redaktør Kronika. Deres lyst til at vende dagbogsblade for interesserede tilskuere, bør ikke få Dem til at forsømme de opgaver, som De skylder Dem selv at løse. F. eks. en samlet skildring af Der Schleswigers historie.

Her kunne jeg have ønsket at sætte punktum. Men hvad enten redaktør Kronika fortsætter sit forfatterskab ad de hidtidige retningslinier eller vil påtage sig mere samlede opgaver, opfor-

drer den foreliggende bog til nogle supplerende bemærkninger. Hele det omfattende personkendskab, der lyser ud af Kronikas forfatterskab, kommer kun læserne til nytte, hvis de kan slå tilbage i oplysningerne ved hjælp af et personregister. Det findes ikke. Tilmed er indholdsfortegnelsen denne gang så sparsommelig, at den ikke har sidetal med, hvilket ikke gør det nemmere at finde rundt i bogen. Redaktør Kronika har i større udstrækning end tidligere nævnt de omtalte personer ved navn, men han kunne uden skade gå videre endnu. Og så er der det gamle problem med dagbøgernes kildeværdi.

F. eks. efterlades man med en følelse af usikkerhed, når man har læst Kronikas referat af samtalerne med den danske udenrigsminister, dr. P. Munch. To gange har dr. Munch advaret Kronika mod at drive alarmerende journalistik, den ene gang i april 1939, den anden gang den 12. marts 1940, omtalt henholdsvis side 81 og 87. Men hvad står der egentlig i dagbøgerne om disse samtaler?

Den første ministeradvarsel, fremført i april 1939, forstår man ikke, fordi Kronika umiddelbart forinden havde gjort sig højt fortjent ved netop ikke at drive alarmerende journalistik. Dels havde han i slutningen af marts 1939 forpurret et tysk ønske om at lufte grænserevisionisme over for Danmark gennem den svenske presse; ikke blot standser han sine svenske korrespondentvenner i Berlin under henvisning til den fare, det kunne betyde for Danmark at få rejst dette spørgsmål på det tidspunkt, hvor tyskerne just er rykket ind i Memel, men yderligere får Kronika gennem det danske udenrigsministerium viderebragt fornøden information til de rette kanaler i Oslo og Stockholm. For det andet får Kronika ved en Bierabend i Berlin den 30. marts

1939 bl. a. fra S. A.-fører von Jagow et praj om, at Danmark må forberede sig på tyske militæraktioner, hvis England kommer i krig med Tyskland. Kronikas reaktion: »Selvfølgelig skal jo intet derom offentliggøres i pressen«. Men han sørger for, at udenrigsministeriet bliver orienteret underhånden, og bagefter får han på det danske gesandtskab i Berlin at vide, at meddelelsen må have gjort »et overordentlig stærkt indtryk på udenrigsministeren derhjemme. Gesandtskabet har i dag fra dr. P. Munch fået besked om, dersom det skønnes nødvendigt, at sende en kurer hjem til København med en udførlig redegørelse«.

Da redaktør Kronika kort efter i København har en samtale med dr. Munch, bliver han modtaget med en foraning til »aldrig at forstyrre den fredelige tilværelse og udvikling med alarmerende journalistik«. Man forstår det simpelthen ikke på den givne baggrund. Hvis dr. Munch ikke ligefrem har takket Kronika for hans indsats og forståelse for, at offentligheden ikke ved enhver lejlighed skal bringes i alarm, burde ministeren dog som diplomat have fastholdt de to tilfælde som mønster på journalistisk ansvarsbevidsthed. Er dagbogsnotatet virkelig udtømt med det givne referat?

Med hensyn til den anden ministeradvarelse er man endnu mere usikker.

På dette tidspunkt – den 12. marts 1940 – kan man ganske vist udmærket forestille sig, at dr. Munch har benyttet lejligheden til at bremse. Men Kronika har givet to forskellige referater. Ifølge »Kronika fortæller« side 87 sagde dr. Munch: »Lad herefter være med at sende Deres alarmerende ting hjem fra Berlin. Hvorfor vil De uden nødvendighed gøre mange fredelige mennesker bange?« Ifølge en redegørelse fra Kronika til den parlamentariske kommission den 8. maj 1946 var det derimod ikke det journalistiske indhold, men bladets udstyr, dr. Munch havde

indvendinger imod: »Ministeren kritiserede den form, hvorpå »Nationaltidende« offentliggjorde mange af mine krigstelegrammer. Han henstillede til mig, at jeg skulle søge at påvirke bladets ledelse således, at krigstelegrammerne blev noget mindre alarmerende udstyret. Folk kunne let blive gjort bange alene ved de af »Nationaltidende« i forbindelse med mine krigstelegrammer anvendte overskrifter«.

Også dr. Munchs udenrigspolitiske vurdering fremstilles forskelligt de to steder. I den nye bog refereres Munch således: »De tager fejl, hr. Kronika, krigen kommer *ikke* til os, henholdsvis til Norden. De har jo selv mere end én gang fremhævet Hitlers ønske om fred med England. Der bliver ikke tale om nogen krigsudvidelse. Tværtimod, stormagterne *vil* komme til en forståelse«. I redegørelsen til den parlamentariske skriver Kronika derimod: »Vi talte om krigssituationen. Over for mine måske stærkt bekymrede anskuelser med henblik på de små lande hævdede dr. Munch den forhåbning, at det ville komme til en forståelse mellem stormagterne«.

Man føler det umuligt, at dr. Munch kan have udtalt sig så kategorisk, som det fremgår af Kronikas nyeste referat. Den 12. marts, da samtalen foregik, var Norden jo centrum i de krigsmæssige overvejelser. Finland var blevet overfaldet, vinterkrigen gik på det sidste, men Finland havde endnu ikke kapitulert. Dagen før havde Finland spurgt Norge og Sverige, om hjælpestyrker fra vestmagterne måtte få lov til at passere gennem disse lande, og selve den 12. marts stillede England og Frankrig det samme spørgsmål. Vestmagterne var desuden stærkt optaget af den svenske malm, der over Norge blev sendt til Tyskland, og England var i februar gået aggressivt til værks over for Norge i Altmarkaffæren. I den situation må den mest forsigtige af udtalelserne anses for den

sandsynligste. Men hvor kortfattet er egentlig Kronikas stikordsnotat i et sådant tilfælde, når det kan afstedkomme to så forskellige referater?

Det kan naturligvis ikke undgås, at der i en bog som den foreliggende må være enkeltheder, der kan kritiseres. F. eks. står der i den iøvrigt spændende beretning om »den røde greve fra Slesvig«, dr. Ulrich Carl Christian Brockdorff-Rantzau, der ved udbruddet af den første verdenskrig var tysk gesandt i København, at »i de allerførste augustdage 1914 sendte han et telegram til Berlin, hvori han krævede omgående minespærring i Storebælt«. Den slags telegrammer plejer nu at gå den modsatte vej. Mærkeligt er det også, når Kronika nu omtaler den ven skabelige forbindelse mellem gesandten og den daværende danske udenrigsminister, Erik Scavenius, at han ikke nævner udgangspunktet, som var en fadæse fra gesandtens side. Den 2. aug. 1914 mødte han op og afleverede en truende erklæring til den danske regering. Men det viste sig, at erklæringen først skulle afleveres i tilfælde af en engelsk krigserklæring, og gesandten blev desavoueret af sin udenrigsminister i Berlin, der erklærede, at han var gået ud over sine instrukser. Grev Rantzau, der allerede havde fået officielt svar fra den danske regering, mødte op hos Scavenius og erklærede, at det var ham umuligt at fortsætte som gesandt i København. Det lykkedes Scavenius at berolige greven, så han sluttede med et »Dann kann ich bleiben«. Og derefter blev han en udmærket mand for den danske regering.

Efter det tyske nederlag blev Brockdorff-Rantzau udenrigsminister i den socialdemokratiske regering Scheidemann og mødte som Tysklands repræsentant i Versailles. Men det er ikke korrekt, når Kronika side 12 skriver: »Da han tog ordet i Versailles og med hånlige stolthed afviste de allierede magters krav, nægtede han at rejse sig fra

sin stol«. Det er rigtigt, at han talte siddende til Clemenceau og de andre statsmænd, skønt Clemenceau havde talt stående til den tyske delegation, men indholdet af den tale, Brockdorff-Rantzau oplæste med næppe hørlig røst, var ingen afvisning, men havde denne konklusion: »Vi vil med god vilje prøve det dokument, der overgives os, i det håb, at det endelige resultat af vor sammenkomst kan underskrives af os alle«.

Da Brockdorff-Rantzau havde stiftet bekendtskab med den allierede fredsplán, nægtede han at underskrive, og han gik af sammen med sin rigskansler, Scheidemann, der heller ikke ville underskrive.

Mon redaktør Kronika nogensinde har mødt den røde greve? Man har fornemmelsen af, at han kun har været med til begravelsen, der står som inspiration til hele denne skildring.

Men ellers har Kronika mødt en vrimmel af mennesker. Han bevæger sig selskabsvant fra party til party, han omgås kunstnere, kirkefolk og politikere, han bliver hentet hen til Ribbentrops bord, thi »udenrigsministeren har noget at sige, som De absolut må høre!« (Men side 103 glemmer Kronika at referere dette for Ribbentrop så vigtigt; man må slå op i »Berlins undergang« side 21, hvis man vil have opklaringen). Han bliver udbombet, man ser Kronika under et luftbombardement fare op for at hente et spædbarn, moderen ikke kunne få med, og efter luftbombardementet var han med til at bekæmpe ildens udbredelse, han oplever russernes indtog i Berlin, bliver interneret i Moskva, er under mistanke først af tyskerne, så af russerne og tilsidst af englænderne, snart feteret, snart fange, jo, journalistik kan føre vidt omkring, Kronika har ført et begivenhedsrigt liv, og det er en levende bog, han har skrevet om sine oplevelser.

Bjørn Svensson.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A. Nielsen & Co. A/S
Nykøbing Falster

**Lolland - Falsters
Folketidende**
Stiftets største blad

Nykøbing F.

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spiritusosa, køkkenudstyr, trikotage, herreekvipering

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

**Besøg
landsdelens
museer**

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

**Graasten
Andelsslagteri**

SKÆRBÆK BANK ^{A/S}

Grundlagt 1920

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

*A. R. Kjærby A-S
Højer*

Graasten Bank ^{A/S}

GRAASTEN

^{A/S} Sønderjydsk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

ORBESEN

Stormagasin
HADERSLEV

DEN NORDSLESVIGSKE
FOLKEBANK
AKTIESELSKAB
AABENRAA

KONTORMØBLER

P. J. SCHMIDT A/S
Vojens - Telefon (045) 4 12 26*

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Redaktørernes adresser:
Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå.
Cand. polit. Inger Bjørn Svensson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar
Sommerskole for unge mænd og kvin-
der, 3 ell. 5 mdr. fra maj. Axel Nielsen

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole
Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshojskole-
afdeling
Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{5}$ • VOJENS